

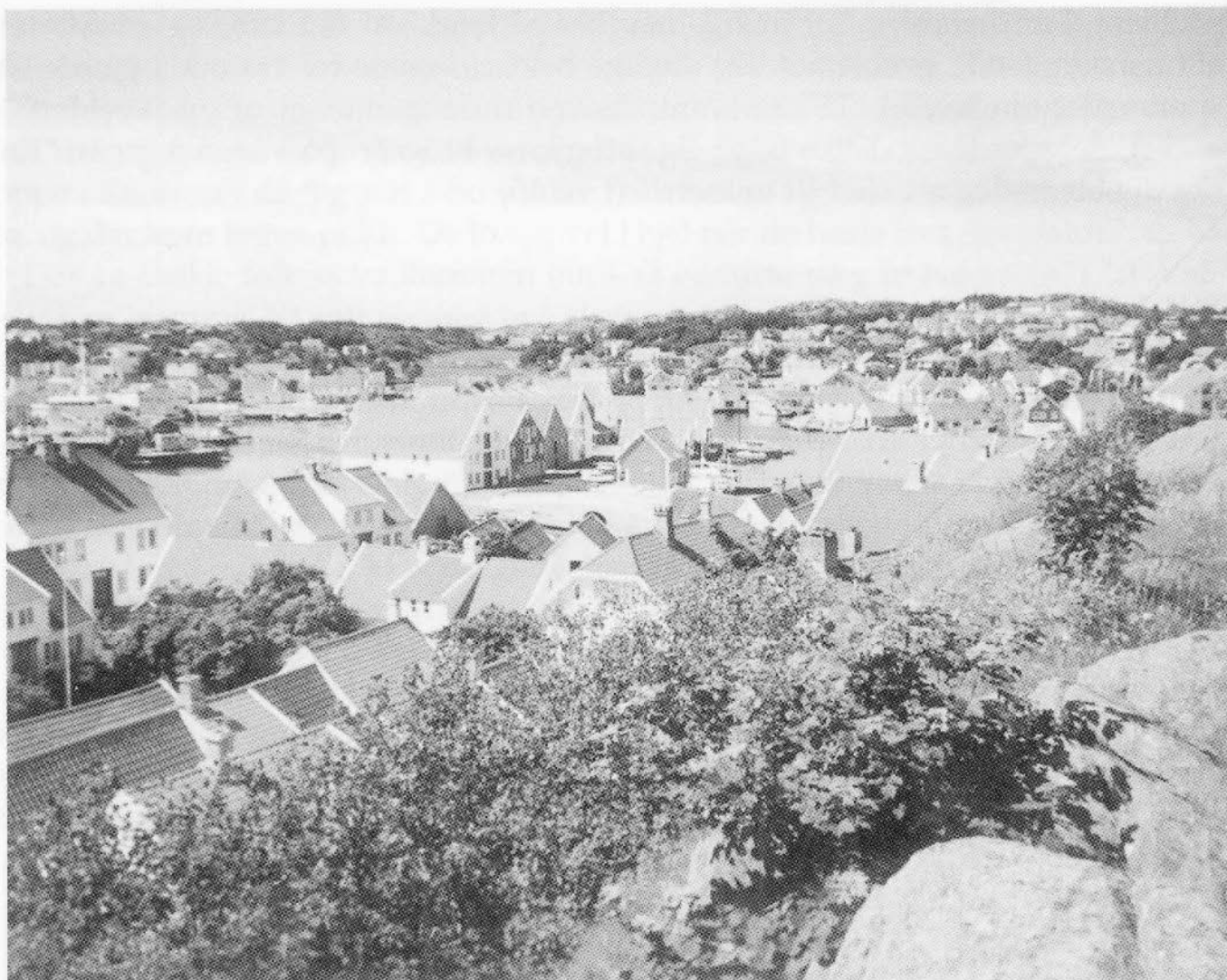
Årbok for Karmsund 2001-2002

Karmsund folkemuseum

Haugesund 2002

Haugesund Bok & Offset AS

Oversikt over Skudeneshavn. Foto: P. E.

GAMLE SKUDENESHAVN - FORTID SOM RAMME OM MODERNE LIV

Grethe Lunde Øvrebø

I denne artikkelen skal vi besøke Gamle Skudeneshavn, en historisk og verneverdig bydel, lengst sør på Karmøy. I dag framstår bydelen "Søragadå", på folkemunne, som et relikte over en historisk epoke. Som så mange andre tettsteder og byer i Norge vokste også Skudeneshavn fram i kjølvannet av det rike sildefisket på 1800-tallet. For Søragadås del innebærer dette at det meste av bygningsmassen er mer eller mindre lokale tolkninger av det vi kaller "ny-klassisismen" eller stilretningen Empire. Også i dag framstår bydelen som tilnærmet enhetlig og uforandret fra den gang bygningene først ble reist. Flere forhold er med på å skape dette inntrykket. Først og fremst har nok fargevalget noe å si. Selv om størrelsen varierer fra 1 til 2 etasje, er alle bolighusene hvitmalt med dører, og noen ganger vinduer, malt i en mørkere farge. Videre opplever vi tettheten i bygningsmassen og utnyttelsen av terrenget som noe som ikke tilhører moderne, regulerte boligbyggefelt. Beskrivelser av bydelen i media og turistbrosjyrer skaper også forventninger om at vi skal få se og oppleve Fortiden i den gamle bydelen.

Gamle Skudeneshavn som "gammel" er ikke en ny oppdagelse. Allerede for nærmere hundre år siden oppfattet man bydelen som historisk interessant. Likevel var det først i tiårene etter 2. verdenskrig at bydelen virkelig begynte å framstå som egenartet og annerledes. Områdene omkring den gamle bydelen ble bygget ut og modernisert, samtidig sto tiden nærmest stille i den gamle bydelen.

Eller gjorde den det? Hvordan levde innbyggere med fortiden og hvordan lever dagens beboere med fortiden "nært innpå"? Siden bydelen ikke er et museum ivaretatt av det offentlige må bevaringen i all hovedsak skje "innenfra". Det er beboerne selv som må ville bevare det fortidige. Er det den historiske interessen som driver beboerne til bevaring? Eller er andre forhold med på å gjøre det fortidige attraktivt i et moderne liv?¹ Aller først skal vi se litt nærmere på hvordan beboere kunne leve med den gamle bydelen som en historisk og verneverdig bydel.

Fortiden som dekorasjon eller selvportrett?

Ettersom bygningsmassen ikke gjennomgikk radikale forandringer i løpet av 1900-tallet er det lett å tro at beboerne tok opp i seg vernetanken uten de helt store vanskene. Fagfolk og andre besøkende gav alle uttrykk for sin begeistring over å se at utviklingen hadde stoppet opp. Søragedå var frosset fast. De reglene som gjaldt ellers i samfunnet fant ikke fram til denne bydelen.

...vi andre som gleder oss til en sommervisitt i Skudeneshavn, ser med udelt tilfredshet paa den vei utviklingen har tatt, eller rettere sagt ikke tatt." Videre: "...Skudeneshavn er heldigvis henimot uforanderlig og besøkes ikke av mange byfolk. (Haugesund Dagblad 28/5-1926).

Slik bejaer en sommerturist allerede i 1926, "nedfrysingen" av Søragedå. I manges øyne var det et lykketreff at Søragedå ble "oppdaget" i tide. Heldig var det også at innbyggerne selv forsto å verdsette det gamle. Journalister og andre interesserte synes å ha fått inntrykk av dette ved besøk i gamlebyen:

Skudeneshavn har noget av romantikken over sig. Der er bevart meget av gammel, god kultur der nede, og selve naturen har skapt en idyll som der ikke finnes maken til paa denne kant av landet. Nu er stedet rent bymessig i bebyggelsen, med forretningsstrøk og villaer. Men alle er fylt av forståelsen av den betydning det har ikke aa ødelegge det gamle. (Haugesund Dagblad, 1933)

Flere tiår senere meddelte også konservator Jan Hendrich Lexow sitt inntrykk av at beboerne selv tok ansvar for bevaringen av bygningene. Med artikkelen: "Byer som verner om sitt kulturmiljø"², var han også den som satte

Søragedå 1935.

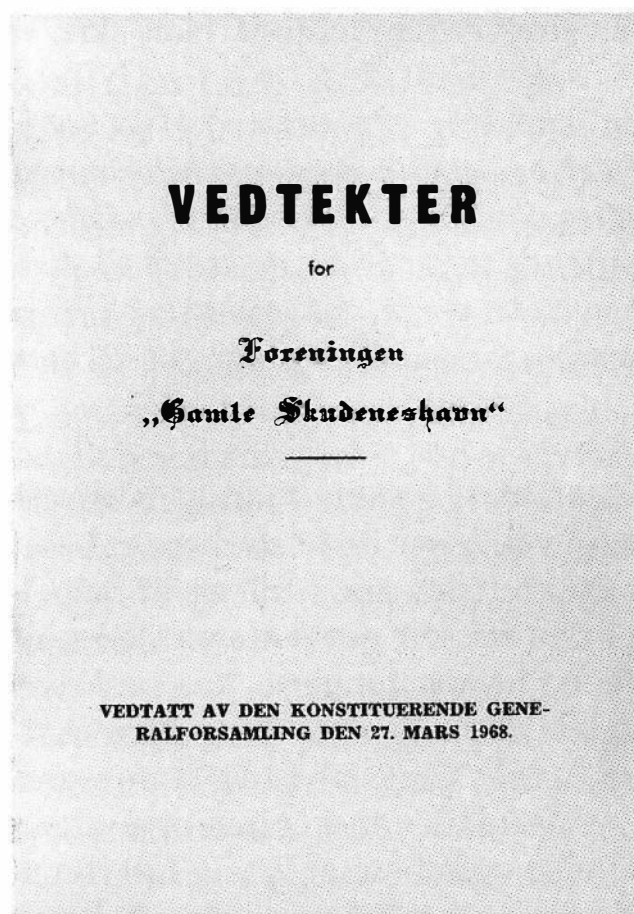
Foto: Karmsund folkemuseum

Skudeneshavn på det nasjonale kartet over verneverdige miljøer. Han skriver:

Neppe noe annet sted i landet har stedets egen befolkning så samstemmig, bevisst og dyktig gått inn for å bevare og pleie selve bybilledet, og det uten noen som helst anmodning fra antikvarisk hold. Når noe måtte forandres på et hus, har stedets myndigheter som regel oppnådd at endringen ble gjort med pietet og takt, men ingen kan få til slikt i lengden hvis ikke huseierne selv ser hvorledes et storrutet vindu, en sementtrapp eller en dørfloy av huntonitt kan ødelegge helheten. Interessen for de små ting har gitt det store resultatet. (Lexow, J.H. 1953:56)

Lexow gjør oppmerksom på at myndighetene har gått aktivt inn i situasjoner der det kjentes påkrevd. Et forhold han synes å vektlegge enda sterkere er beboernes egeninnsats. Uten deres engasjement for en felles sak, i tillegg til respekt for det som ble pålagt dem, ville bybildet i dag ha sett ganske annerledes ut. Hvordan dette samspillet mellom myndighet og beboer fungerte, kan beskrives gjennom Solveigs erfaring med å bo i Søragadå. Solveig er født og oppvokst i gamlebyen. Hun er i 60-årene og har dermed lang "praksis" i hva som regnes som bevaringsmessig akseptabelt. En gang på 1960-tallet ønsket hun og mannen å utvide 2. etasjen ved å bygge ut en ark. De ville også ha mer lys og luft inn på loftet. Av den grunn var det meningen å plassere arken på vestsiden av huset, mao. ut mot hovedgaten. Allerede den gang var det vanlig å henvende seg til det lokale "Skjønnhetsrådet" (ansvaret for rådgivning og bevaring gikk i 1967 over til "Foreningen Gamle Skudeneshavn" (FGS)) for å få godkjent byggemeldingen. Søknaden ble ikke godkjent. Avslaget ble ifølge Solveig begrunnet med at det ikke skulle tilføres noe nytt i gatebildet. Dermed måtte de legge arken til baksiden av huset. I tillegg fikk de heller ikke bygge arken så stor som de i utgangspunktet hadde ønsket. Utbygget skulle ikke på noen måte kunne ses fra veien. Solveig og mannen etterkom påbudene fra "ekspertene". De lot ikke utbygget bli lagt på vestsiden, og de lot det heller ikke bli så stort som de egentlig hadde tenkt seg.

Solveig kunne fortelle om andre planer som også ble skrinlagt. De hadde i sin tid hatt et ønske om å fjerne inngangsdøren fra midt på vestre langvegg (ut mot hovedgaten) til den ene kortveggen. Hvis ikke dette var mulig, kunne de tenke seg å legge inngangsdøren til baksiden av huset. Grunnen til dette var at de hadde tenkt å forandre rominndelingen. Slik huset var, besto planet i 1. etasje av en ganske stor gang like innenfor ytterdøren. På hver side av gangen fantes stuer. En liten stue til venstre og en litt større til høyre for inngangsdøren. Planen var at ved å flytte gangen for eksempel til baksiden av huset, så kunne de rive gangveggene som skilte de to stueene fra hverandre og få én, stor stue. Solveig fortalte at de verken fikk lov til å fjerne den store trappen eller inngangsdøren. Selv da trappen ble nedkjørt av en bil, fikk de ikke lov til å fjerne den. Den gamle måtte repareres.

Vedtekter for Foreningen Gamle Skudeneshavn.

§ 1.

I samarbeid med kommunale og antikvariske myndigheter har foreningen «Gamle Skudeneshavn» til formål å arbeide for:

a. At Skudeneshavn gamle bydel — Søre Havn — (fra og med Nordnes, herfra over Torvet til Gunnarsbakken og herfra sørover med Havnefjellet som østgrense) med sine bygninger, gater, brygger og det som ellers hører bydelen til blir bevart og vedlikeholdt som fortids- og kulturminne og ellers søke avstemt byeksteriøret til den tidsepoke det hører hjemme.

b. Gjennom opplysningsvirksomhet å skape interesse for det gamle by- og bygningsmiljø såvel blant byens egne folk som blant andre.

c. Å medvirke økonomisk og på andre måter til forsvarlig vedlikehold og planlegging og utforming av nødvendige forandringer i det eksisterende miljø.

3

§ 1a-c

Solveig kunne kanskje med god grunn føle seg "overkjørt" i forhold til sine opprinnelige ønsker, men under samtalen virket det likevel ikke slik. Hun beskrev disse hendelsene mer som faktaopplysninger enn som at hennes liv var blitt hemmet på ett eller annet vis. Hun og mannen hadde forelagt sine planendringer, men når søknaden ble avvist, så var egentlig saken ute av verden for alltid. Det var ikke mer å gjøre ved det.

Til tross for at beboerne hadde erfaring med fortiden i Søragedå, var den på mange måter ikke beboernes domene. De kunne gå med på å leve i fortiden som en dekorasjon, som en fysisk ramme om dagliglivet, men ikke leve med fortiden som et selvportrett som kunne fortelle dem noe om hvem de selv var. Bygningene kunne stå som reminisenser over fordums storhetstid, men de selv hadde ikke noe ønske om å bli værende igjen i fortiden. Det ville være som å bli etterlatt og utelatt fra det moderne prosjektet som alle andre deltok i. Et selvarbeidelsesprosjekt som handlet om å strekke seg mot det framtidige, å overskride seg selv og sitt utgangspunkt.

Beboerne var delaktige i bestrebelsene på å bevare fortiden, men holdt samtidig oppe en forestilling om at framskrittet også gjaldt for dem selv. Bygningenes

fasader hadde de på mange måter overlatt til ekspertene. Innenfor husets fire vegger derimot, skulle deres drømmer og fantasier realiseres og avspeiles i boliginnredningen. I og med at tanken om det fortidige ble stående på siden av det livet de strakte seg mot, ble det store kontraster mellom husets eksteriør og interiør.

Å gjøre fortiden til et selvportrett syntes uhørt. Innvendig skulle huset representere dem selv. De ønsket å følge utviklingen. Det gode livet lå i tekniske nyvinninger, i det som kunne gjøre livet enklere. Det praktiske og enkle lå ikke i fortiden. Fortiden sto for stagnasjon og tungvinthet. Følgelig ble boligene modernisert så godt det lot seg gjøre. Gruer ble revet ned og erstattet med elektriske komfyrer. Det var upraktisk og uhygienisk med utedo, men med endring av planløsningen kunne bad og toalett legges inn i huset. Selv om bolighusene var oppført med godt tømmer, opplevdes husene etter hvert som både trekkfulle og kalde sammenlignet med moderne hus fra etterkrigstiden. Bedre isolering ble en løsning, himlingen under taket kunne kles med plater, og gulvene fikk gjerne vegg-til-vegg-teppe. Solveig fortalte at de rev den gamle grua fordi den tok opp nesten all plass på kjøkkenet. Grua var blitt upraktisk når det fantes andre og lettere kokemuligheter på markedet. Hun fortalte også at grunnen til at de pusset opp huset ikke egentlig kom av at huset var nedslitt. Det var mer et ønske om å forandre forholdene slik de var. De ønsket et mer moderne og praktisk hjem, enn hva det rundt 160 år gamle huset kunne tilby slik det sto da de flyttet inn.

På enkelte områder skiftet de ikke ut de eldre historiske detaljene i det hele tatt. Solveig og mannen beholdt både de gamle vinduene og bjelkene i taket. Jeg lurte på om dette var av nostalgiske grunner. Hadde de et ønske om å bevare det gamle for det gamles egen skyld? Solveig svarte med et kontant –nei. Dersom de skulle lagt plater opp under taket, ville takhøyden blitt for lav. Trevirket i vinduene var ikke dårlig og derfor så de heller ikke noe behov for utskiftning. Av praktiske hensyn, mer enn nostalgiske, lot de deler av huset bli stående slik det alltid hadde vært. I samtalen med Solveig påkalte hun verken stemninger eller følelser i beskrivelsene av de endringene de foretok seg. Det fortidige har for henne vært faktiske omgivelser som hun kun betraktet som et utgangspunkt for å skape seg et hjem.

Helt fram til 1970- og 1980-tallet hadde ikke beboerne noe utpreget ønske om å gjenskape fortiden ut over bygningenes fasader. Idealet var heller å skape størst mulig kontrast mellom interiør og eksteriør. På den måten kunne de knytte sitt eget livsprosjekt opp til det moderne og framtidige, mens bygningsfasaden og byrommet var forbeholdt det fortidige og dermed passé. Fortiden var for nær til at beboerne ønsket å gjenskape/beholde fortiden i interiør og planløsning. Mange hadde opplevde slitet og kavet med å få endene til å møtes i dårlige fiskesesonger. Andre hadde hørt foreldre gang på gang fortelle om hvor

Alle ønsker å holde husene sine i mest mulig korrekt stand, og mange har klart det godt. Men det er ikke å nekte for at det siden 70-årene har foregått en gradvis forsimpning av bygningene. Det skyldes ikke huseiernes uvilje, men mangel på kunnskap og rådgivning. (Hgsd. Avis, 26/2 1996)

Det er ikke lenger naturlig verken for lokalbefolkning eller bygningsarbeidere å sette inn nye materialer med tradisjonell tilvirkning og utseende. Kunnskap om vedlikehold av gamle bygninger overleveres sjeldnere og sjeldnere fra slekt til slekt, fra generasjon til generasjon. Som regel er dette en kjennskap som må tilegnes gjennom litteratur og kursvirksomhet. Dermed kreves det noe ekstra av både huseier og snekker. Det som tradisjonelt var regnet som enkelt vedlikeholdsarbeid utført av de fleste, er i dag blitt profesjonelt og tradisjonsbevisst håndverk, utført av fagfolk.

Selv om mangel på informasjon har vært et problem, er det likevel grunn til å hevde at gammel byggeskikk aldri før har vært gjenstand for så mye fokus som i dag. Fra forlagene kommer jevnlig bøker om praktisk bygningsvern. Ukeblader og magasiner har ofte faste innslag om hus og hjem, om restaurering og vedlikehold av eldre bygninger og gammelt inventar. Likevel forringes bygningene år for år, ikke vedlikeholdsmessig, men kulturhistorisk sett. For å forstå hvorfor det er slik, skal vi peke på forhold som er med på å avgjøre hvordan beboerne forholder seg til fortiden.

Fortid som mental terapi

Å bo i et gammelt hus er en livsstil for flere av beboerne i Søragedå. Prosjektet om å bevare og tilbakeføre huset i størst mulig grad, faller sammen med hvordan de ønsker å oppfatte seg selv. De lar huset representere livsinnholdet, samtidig som livsinnholdet, mer eller mindre, bestemmes av det gamle huset.

I tillegg til at bygningene på mange måter er beboerne, eksisterer de også for seg selv. Bygningene har sin egen historie, sitt eget innhold uten at dette står i kontrast til beboerne selv. Beboerne søker å få innblikk i husets biografi og gjennom denne kunnskapen oppnå forståelse for husets egenart og selvstendighet. Slik beboerne ser det, er huset å oppfatte som en god "venn". Mange gir det menneskelige egenskaper. Bente, en av informantene, betrakter vinduene i huset som husets "øyne". På spørsmål om hvilken type vinduer som bør sette inn i stedet for de gamle og originale, oppfatter hun det som forferdelig hvis de smårutete vinduene skulle erstattes med såkalte husmorvinduer:

Dersom vi setter inn store vinduer her, så mister jo husene sjelen. Vinduene det er jo øynene til huset. Det som det ser med. Det vil bli feil, akkurat som om vi skulle sette noen kjempesvære briller på et lite menneske.

Torill er også av dem som mener at huset har sjel. Huset taler til dem, det stiller spørsmål ved valgene og tar også avgjørelser for dem. Fra de gamle bygningene lyder stemmene fra flere generasjoner. Røstene er inkarnert i vegger, gulv og dørterskler. Terje beskriver det slik:

Jeg ser for meg de som bygde husene og de som gikk i gatene her for 150 år siden. Og av og til når jeg går, gjerne en vinterdag, for meg selv, så kan jeg danne meg et bilde, i fantasien, hvordan trafikken har vært. Og når du ser på et slitt gulv i et hus eller en tråskål som gjerne er helt avrundet, så tenker du: Hvem er det som har gått her, hvilke folk er det som har vært her?

Å slippe fantasien løs, og det å la følelser og stemninger få et ord med i laget er viktig for mange moderne mennesker. En søken mot autenticitet, der nærhet til seg selv spiller en sentral rolle, betyr at en legger vekt på fantasi og følelser.

Fortiden i Søragedå kan virke nærhets-forløsende/-intensiverende på mange. Karin som angret bittert på at de i sin tid hadde skiftet ut de gamle vinduene med nye, priser seg i dag lykkelig over at de i hvert fall beholdt de originale vinduene på soverommet. Hun har en beskrivelse av hvordan disse gamle vinduene fikk henne til å reflektere over egen eksistens:

... når jeg ligger i sengen min og ser et lite snitt av nattehimmelen - som ikke er blottet ut av nabovæggen som kommer ganske tett opp til soveromsvinduet- da kan jeg se stjernene. Og når du ser Venus, som er ganske stor, så blir den, pga. at glasset er bølgete, delt opp i to og tre biter. Lyset kommer i striper og stjernene blir brutt i det bølgete glasset. Dette er ganske stilig, sånt som jeg liker. Så hvis jeg skulle ha satt inn nytt vindu der, så ville jeg ha brukt det gamle glasset. (...) En ting til som det glasset har gjort meg oppmerksom på, altså noe jeg ikke hadde lagt merke til hvis det hadde vært nye vinduer, det er at jeg ser at stjernene beveger seg på himmelen. Og hvis jeg ligger stille og funderer på noe og stirrer på den stjernen der, så beveger den seg inn i denne bølgen på glasset og den deler seg i to og tre. Så kommer den over i en stjerne igjen. Jeg har blitt veldig klar over, når jeg ligger i senga om natten, at jorda går rundt, at stjernene går i sin bane.

De gamle vinduene fikk, i kraft av sine særegne kvaliteter som gamle, Karin til å åpne opp for tanker om sin egen tilværelse. Kanskje hadde Karin erfart at jorda går rundt sola på andre måter, om ikke på andre steder, så muligens gjennom boklig lærdom. Likevel gir hun de gamle vinduene æren for dette. Hun opplevde at fortiden, gjennom det ujevne glasset, gav henne verdifulle erfaringer. Erfaringer som nye vinduer ikke ville ha gitt henne, eller som kanskje ikke hadde gjort like stort inntrykk på henne. Det gamle står i kontrast til det nye og krever på den måten det nyes argumentasjon for å være bedre. Slik kan det fortidige få beboerne til å stille spørsmål ved seg selv, foreta andre valg og bringe økt forstå-

else over egen posisjon i verden. I mange tilfeller synes det også å bringe dem nærmere forestillingen om hva det for dem vil si å være "i pakt med seg selv".

Bente opplever ikke at hun har et nostalgisk forhold til Søragedå. Mange har et romantisk forhold til sine barndomsgater, hvor ønsket om å gjenoppleve eldre tider, sammen med sorgen over de fleste forandringer står sterkt. For Bente er det å tenke på Søragedå ikke forbundet med smerte over noe hun har mistet, tvert om er det det samme som å tenke seg selv:

... en del av deg ligger i det som var grunnlaget, altså der hvor du sprang da du var liten. (...) ... jeg føler at husene her har en identitet som har med min kultur å gjøre, som har noe med min bakgrunn å gjøre. Hvorfor jeg er blitt den jeg er, blant annet...

Etter samtalen med Bente satt jeg igjen med et inntrykk av at hun hadde kunnet sagt seg enig i: "Søragedå, det er en del av meg det!" Hun skiller ikke sin forståelse av seg selv fra hvordan hun oppfatter landskapet og bygningene i det som er Søragedå. Alle erfaringene og minnene fra oppvekstårene er blitt bygge-

Minner og erfaringer fra barndommens dager blir byggesteiner for det voksne liv. "Rolpongane" fra Søragedå opplever ikke gjerder og porter som stengsler. Tvert i mot. Jo, mer innestengte og avlukkede hageanlegg desto mer spennende å oppdage og kartlegge. Oppvekst i Søragedå gir et tredimensjonalt bilde av den gamle bydelen. Turistene presenteres i større grad for et flatt, todimensjonalt bilde. Motiv fra Dr. Jensens plass, med badeanstalt og lysthus til venstre, fotografert sommeren 1951. Foto: Karmsund folkemuseum.

steiner i "huset" som etter hvert er blitt henne selv. Det å forstå seg selv vil til en viss grad også innebære å "forstå" Søragedå.

Jeg kan ikke helt sette fingeren på hva det er som skjer, men det er noe som faller på plass inni meg. Når jeg går en tur i Søragedå så gjør det meg så godt. Det er en slik harmoni i det. Kanskje det er måten husene ligger på og er bygd på, at det er noe som appellerer til meg. (...) Men det har noe med identiteten tror jeg, og tilhørigheten og historien. Ja, vi er jo knyttet til den historien vi er vokst opp i, med sjøen og... enten vi er det bevisst eller ubevisst så vil det berøre oss. Kanskje den identiteten som er i Søragedå den ligger mye i det. Det er kanskje det som gjør at jeg faller slik på plass der.

Bente drar veksler på historien, de fysiske omgivelsene og de personlige erfaringene når hun skal fortelle om seg selv.

Historisk kunnskap anses for å være en ressurs, et middel til ikke bare å ha nærhet til fortiden, men også i forsøket på å stå nærmere seg selv. På denne måten blir det fortidige å betrakte som en form for terapi. Fortiden blir et viktig element i prosjektet om å skape nærhet til seg selv. Kunnskap om levevilkårene i Søragedå, fra de første årene med bosetning og fram til i dag, kan sette egen tilværelse i relieff. Fortellingen om eldre tider, gamle gjenstander og innredning i huset, "taler" til beboerne. De gjør dem oppmerksomme på at de lever i en annen tid, at de tilfører livet en annen mening enn generasjonene før dem. Nettopp denne oppmerksomheten skaper en mulighet for at beboerne kan oppnå nærhet til seg selv. En følelse av autentisitet.

Søragedå som arena for en annerledes tilværelse

Å omgi seg med fortid er også en måte å unngå det hverdagslige og ofte kjedelige. Mange opplever et sterkt engasjement i forhold til det å re-skape omgivelsene. Det gir en følelse av noe utenom det vanlige. Utallige turistbrosjyrer, reklamefoldere for utleie av hus og leiligheter, hefter og bøker om stedets byggeskikk og historiske utvikling, forteller ikke bare de tilreisende hva de kan forvente å se. De skaper også retningslinjer for hvordan beboerne skal forholde seg til Søragedå og hva de kan forvente seg av et gammelt hus. Ordlyden i "fortellingen" om Søragedå blir en del av forhåndskunnskapen innbyggerne har om den gamle bydelen. Det vil på mange måter være riktig å si at de kan ha tillit til at et liv i Søragedå vil bli vellykket. Utdrag fra forskjellige brosjyrer belyser hvor forlokkende det kan være å leve i omgivelser som aldri kan bli "hverdagslige":

-Skudeneshavn -den gamle seilskutebyen med hvite velstelte skipperhus.

-Come and see the well-maintained 125 cottages and 100 sea houses -more than 100 years old.

- Skudeneshavn -coastal culture at its best!
- Skudeneshavn -most picturesque on the west coast!
- Skudeneshavn -Norway's best maintained village
- Skudeneshavn er en gjennomført miljøby fra seilskutetiden hvor nesten ingenting er ganske alminnelig og trivielt.
- Skudeneshavn. Kan du ha det bedre?

De aller fleste informantene visste hva de gikk til når de flyttet til Søragedå. De kjente til at det fantes hindringer. Endringer av bygningenes fasader skal skje etter gjeldende regler, og i mange tilfeller etter vurdering av antikvariske myndigheter. På tross av hindringene (og, som vi skal se senere, også på grunn av hindringene) hadde mange klare forestillinger om hvilke muligheter et hjem i Søragedå kunne gi.

Husets tilbakekomst blir egen tilsynekomst

For de aller fleste har det å flytte inn i et hus i Søragedå krevd en enorm arbeidsinnsats. Mange har ikke bare sett seg nødt til, men også hatt et sterkt ønske om å forandre huset innvendig. Å forandre huset innebærer både oppussing og nedpussing. Idealet er å modernisere samtidig som en ønsker å gjenskape det fortidige i planløsning og utsmykning. Nettopp dette at et hus i gamlebyen gir forventninger om mye arbeid gjør det forlokkende å anskaffe seg et gammelt hus. Gjennom arbeidet overføres mye av en selv til huset. Det som skjer, kan beskrives som at beboerne skriver seg selv inn i husets fortelling. Å kjøpe et ferdig restaurert hus blir ikke like attraktivt. Huset til Torill og Olav var i relativt god stand da de flyttet inn, men likevel brukte de mye tid og penger på å forme huset i sitt eget bilde. Resultatet er et hjem som de med en stor grad av visshet kan si at ingen har maken til: *Du har liksom en større sjanse til å få det litt mer spesielt og i din stil når du pusser opp et gammelt hus enn et nytt. Du kan få en litt mer personlig vri på det.*

Det som fengsler er muligheten til selv å utforske husets hemmeligheter og dermed knytte det på forhånd skjulte, til sin egen biografi. Husets tilbakekomst blir deres egen tilsynekomst.

I tillegg til at de gamle bygningene bærer på innsikter om tidligere og nåtidige liv, er bygningene også innbegrepet på det vi i dag kaller "handlingsbåren kunnskap". Arne mener at vanetenkningen har fått mange til å overse hemmelighetene og kvalitetene ved det gamle. Riktignok gjelder det også for Arne å tenke nytt, men for ham innebærer dette ofte å tenke "gammelt". Ubetenksomhet og gammel vane får folk til å skifte ut gamle bygningsdeler med nye. Slik Arne ser det, er det å vende seg mot eldre tiders byggeskikk og valg av materialer,

ikke bare veien til et bedre hus, men også veien til en forbedring av livskvaliteten. Mye av "det gode liv" finnes i det fortidiges kvaliteter, samtidig handler det om viljen til å tenke nytt, dvs. å ikke la seg lokke av vanetenkningen:

Dersom jeg hadde overtatt huset før de hadde gjort noe med det, så ville jeg heller ikke ha skiftet et eneste vindu. Der er folk helt hysteriske. De gamle vinduene var laget av materialer som hadde naturlig vekst. De materialene de tar ut i dag, er manipulert. Til og med genmanipulert for å finne fram til hurtig voksende trær. Og de trærne er jo som svamp. De tar bare hvilken som helst del av treet og så lager de hva som helst. Dermed råtner det forttere enn du får satt det opp. Mens de gamle vinduene, det er enda en del gamle vinduer igjen i dette huset, de er i en bedre forfatning enn de nye. Det har jeg sett flere steder. ...og kledningen, de river ned kledningen... Så det ville jeg ikke gjort. Jeg ville ikke skiftet vinduene og jeg ville ikke skiftet kledningen. Selvfølgelig dersom det var noe som var råttent, men det går an å reparere og lappe på det.

"Den gamle utedoen er blitt et av de mest populære motivene fra Gamle Skudeneshavn. Samme motiv fotografert henholdsvis sommeren 1951 og 1995. Slik vil vi se "Gamle dager"! Som koselig, velholdt, kjent og fremmed på samme tid. Foto: Karmsund folkemuseum.

Arne har skaffet seg mange nye erfaringer ved å bo i det gamle huset. På en måte synes han det er trist at huset var så pass grundig rehabilitert da han kjøpte det. Han har ikke samvittighet eller økonomi til å fjerne den moderne innredningen som bare er noen få år gammel. Av den grunn opplever han at mye av muligheten for å gjenskape det fortidige i innredningen er tatt fra ham.

Likevel, eller kanskje nettopp på grunn av den relativt moderne innredningen, ser han de praktiske fordelene ved å bevare det gamle. I tillegg har huset med sine "mangler" gitt ham mulighet til å tre tydeligere fram for seg selv og sine omgivelser. Han har ikke sett seg råd til å skape huset i sitt bilde, men har måttet akseptere å "leve med det". Dermed har han i ord og tanke måttet formulere for seg selv hva som i hans øyne vil gjøre huset til et godt sted å bo. Disse erkjennelsene kan kanskje sies å veie opp for mange av de "feilene" han mener huset er

påført. Å vite hvordan en ikke vil ha det, kan være et vel så viktig orienteringspunkt som å vite hvordan en vil ha det.

Fortid som risiko – endring som trussel

I samtalen med Torill og Olav fortalte de at de hadde "satset" på gamle møbler. Hvorfor valgte de å uttrykke seg på denne måten?

Det kan være stor risiko forbundet med å forplikte seg på å skape livet sitt med utgangspunkt i fortiden. Ikke bare fordi det er fortid som gjenskapes, men fordi det generelt sett er knyttet stor risiko til det å innrette seg på en livsstil livet ut. Faren for at holdningene til smak & behag vil skifte, er alltid overhengende. Torill og Olav kan risikere at de en dag er omgitt av gjenstander og innredning som ikke lenger uttrykker dem selv eller tilfører biografien et meningsfylt innhold. Til og med selve huset og det å bo i Søragadå kan komme til å oppleves som trivielt og kjedelig. Fortiden kan bli noe de ikke lenger ønsker å strekke seg mot. Det fortidige er tildelt en viktig oppgave. Som "gullgryten" ved enden av regnbuen skal den være det som beboerne ønsker å tilegne seg, men som de alltid bare nesten kan nå. I det øyeblikk "gullgryten" oppnås, blir den kjent og brukt av alle. Da kan de ikke lenger være "oppdagelsesreisende" i sine egne hjem. Hjemmet blir det hverdagslige, det rutinemessige uten det lille ekstra krydderet, det som muliggjør reisen i det "indre". Beboerne må kunne gardere seg mot å bli trivielle. Ved å la deler av huset representere det fortidige, som små museumsavdelinger, mens resten lettere kan skiftes ut, har de laget en forholdsvis trygg fluktrute dersom behovet skulle være der.

Torill og Olav har en tredje stue. Denne ligger som en forlengelse av de mer offentlige rommene som entreen og de to finstuene. Når gjestene til Torill og Olav trår over dørterskelen, er gangen og spisestuen det første de får se. Torill oppfatter spisestuen som et "speil". Den bærer bud om hvilke mennesker som bor i dette huset - og om hvordan de betrakter seg selv. Spisestuen og stuen innenfor denne, er holdt i det Torill kaller "en gammel stil". Mange av møblene har de arvet, kjøpt på loppemarked og antikvariat, eller hentet fram fra kjelleren. Selv om salongen i stue nummer to er av i dag, så synes de at den passer godt inn i miljøet for øvrig med tykke gulvplanker og en gammel kakkelovn. Den tredje stuen derimot, skiller seg kraftig fra de andre både i interiør og i menneskelig adferd. Med iver i stemmen og latteren på lur forteller de to hvordan de bruker den lille, moderne stuen:

Der knør vi oss ned. Der lever vi. (Olav) Der er det en god sofa... (Torill) Det er en intens bruk av det rommet og slik ser det ut. Det er lite og der stabler vi oss inn alle sammen. Der spiser vi frokost og der... (Olav) Der har vi stereoanlegg og fjernsyn og alt...

(Torill) Det ser alltid bombet ut der. (Olav) Det er liksom det rommet som det er minst gammel stil på. Det er mer moderne. (Torill)

Familien slapper av i denne stuen. Her foregår det meste av de hjemlige sysle-
ne. Her kan de omgås seg selv og omgivelsene på en mer tilfeldig måte. I spise-
stuen og finstuen er de mye mer oppmerksom på seg selv i rommet. Disse stue-
ne brukes som representasjonsrom. De tas i bruk under finere middager eller når
gjestene ikke er gjengangere i huset. Finstuene er alltid omhyggelig ryddet. På
grunn av den standard og de regler som gjelder for disse værelsene, vil ethvert
"fremmedlegeme" oppdages raskt og effektivt fjernes. Mange av de møblene
som finnes i disse to stuene, er uerstattelige for Torill og Olav. Det er de dyreste,
mest sjeldne og kjæreste eiendelene som har fått sin faste plass her. Dette inne-
bærer at de må trå med forsiktighet når de beveger seg i disse rommene. Det er
vanskeligere å slenge seg med beina i sofaen her, enn i den lille hverdagsstuen
innenfor.

De to finstuene legger betraktelige begrensninger på den hjemlige handlings-
friheten som mange av oss setter så stor pris på. Dessuten må jo Torill og Olav
bli ubehagelig oppmerksomme på seg selv når de beveger seg i disse rommene.
Det henger usynlige ADGANG FORBUDT- eller MÅ IKKE RØRES- skilt overalt
i finstuene. Kan det tenkes at forbudene og den forsiktigheten som disse romme-
ne krever, overskygger det faktum at de faktisk bor i huset og har all mulig rett
til å ta seg til rette? I sin ytterste konsekvens tvinger fortiden Torill og Olav i
retrett til det mer moderne innredete rommet. - Hvorfor velger de å beholde tre
stuer når bare den ene, og i tillegg den minste av dem, er til hverdagslig bruk?
Hvorfor vil de seg selv så "vondt"?

Dersom Torill og Olav klarer å opprettholde forholdet sitt til det fortidige som
en måte å bli oppmerksomme på seg selv, vil det ikke bli et spørsmål om forsak-
kelser og lidelser. Pendlingen mellom fortid og nåtid, eventyret og hverdagen,
setter dem i stand til å forme seg selv etter eget behag. Heri ligger noe av kjerne-
problematikken for de av beboerne som benytter seg av fortiden i sitt moderne
liv: De kan ikke "skape seg selv" ved å synke hen i fortiden. Selvskapingen blir
til gjennom å aktivt gjøre fortiden til gjenstand for spenning, gleder og initiativ.
Det er også først da de kan opprettholde forbindelsen til fortiden. Vektskålen
kan lett komme til å tippe over. For beboerne blir det av den aller største
betydning at de selv får bestemme fortidens innvirkning i hverdagen.

Om å bestemme seg for at fortiden bestemmer

Under samtalen med informanten Marit kom det fram at hun godt kunne tenke seg å skifte farge på stueveggene. Hun hadde bestemt seg på forhånd for hvilken farge hun ville ha, men overfor den positive klangen det lå i min respons: "...ja, i dag kan du jo få akkurat den fargen du vil ha..." svarte hun resolutt: "Ja, men det er vanskelig! Det er ikke lett å velge. Det er jo så mange å velge mellom. Det finnes så mange alternativer." Informantene stod overfor valgets kvaler også når det gjaldt hvilken fortid de ville etablere i hjemmene. Skal for eksempel innredningen bestå av gammelt og nytt, eller bare gammelt? Hvilken fortid skal presenteres? Bondemøbler eller bymøbler, empire eller rokokko? Skal smaken få råde, og dermed føre til at en må gå utenom det originale og opprinnelige? Eller skal en underordne seg den stilretning huset er oppført i?

Det hender at den letteste løsningen, og i manges øyne også den riktige, er å underlegge seg den arkitektoniske og interiørmessige stilretningen i Søragedå generelt. Terje er av den oppfatning at dersom han skulle la fortiden være retningsgivende, så ville den tidsepoken huset er oppført bestemt innredningen:

Jeg har lyst på litt andre møbler... Jeg ville hatt noe som sto i stil til huset. Ikke rokokko- eller bondemøbler. De hadde jo tilgang til forskjellige ting, folk fra Skudeneshavn. De hadde anledning til å kjøpe seg skikkelige møbler i utlandet. De som hadde penger, tok med seg fine møbler. Og de hadde tapet med seg. Det er jo mange som tror at i disse huserne fantes det tømmervegger. Men det var det svært lite av. Det var i de rommene som de ikke brukte at det fantes tømmer. Stuer og slikt, de var belagt med et eller annet.

Vi ser her hvordan Terje toner ned seg selv. Han lar til en viss grad huset selv ta avgjørelsene. Der hvor dette er tilfellet, er det fortiden eller den valgte tids-epoke som skaper retningslinjer for hvordan han skal bo. Mange kulturanalytikere hevder at mennesker i vestlige, moderne samfunn ikke kan gjøre annet enn å konstant foreta valg. Dette henger sammen med at vårt samfunns vesen ikke lenger har sitt grunnlag i det fra generasjon til generasjon overførbare. Beboerne i Søragedå står også kontinuerlig overfor situasjoner som krever en avgjørelse. Men av og til velger de at fortiden skal velge for dem.

Torill og Olav har også hatt et ønske om å la huset selv få bestemme, om ikke alt, så i hvert fall deler av utseendet. På mange måter anser de seg for å være et redskap i husets hender. Grunnlaget lå der. Huset var i sin tid identisk med seg selv, og det har blitt Torill og Olavs oppgave å gjeninnsette denne identiteten. Det er deres ansvar å føre huset tilbake til seg selv.

Det fantes slike smale eikelister i den ene stuen som de før oss hadde lagt inn. Og det passet jo ikke inn. Vi fikk laget originale, lik de som var før. På kjøkkenet der var det

originale lister. Vi tok kopi av disse og fikk laget til hele stuen. Så da ble alt som det var opprinnelig.

Torill og Olav har kommet et godt stykke på vei. De har brukt mer tid og penger på dette prosjektet enn mange andre beboere i Søragedå. På tross av dette synes de ikke de har gjort nok. I det at de sier: ...vi skulle jo egentlig hatt møbler i empirestil, men... ligger det en ansvarsfølelse overfor huset og samtidig en skyldfølelse over ikke å yte huset nok rettferdighet.

Det moderne trenger seg alltid på. I og med at de anser det som nødvendig å få dekket noen av sine basale behov som bad og toalett, eller det å kunne se på TV eller lytte til musikk, vil de aldri kunne bringe huset fullt og helt tilbake. Hos Torill og Olav har badet fått plass der kjøkkenet var tidligere. Den ene av de tre stuenes er gjort om til et stort kjøkken, og der hvor kammerset var tidligere, ligger i dag den stuen som avgjort bærer minst preg av fortid. Tidligere ble det beskrevet hvordan fortidsinnredningen krever en slags høytidelig omgang. Interiør belagt med fortid krever en annen atferd, en annen bruk. Torill og Olav ønsker å leve opp til de forventningene de opplever huset og fortiden har til dem. Dermed ser de seg ikke bare nødt til å la de rommene hvor det meste av interiøret er av antikvarisk og av affeksjonsmessig verdi, stå uberørt store deler av tiden. Her er det også snakk om en regel, eller en atferdsmåte som er selvpålagt. De kan ikke få seg til å gå på tvers av det fortiden som "retningsgiver" påbyr dem. Fortiden har det best der den får være i fred for det moderne. Slik grunngir Torill hvorfor hun ikke har innredet den tredje stuen med eldre møbler:

Det er også godt å ha et sted hvor du kan følge litt mer med. Slik at det ikke blir et museum vi lever i. For jeg synes det at fjernsyn og stereoanlegg det får vi ikke til å passe inn i de andre stuenes. Så det er greit å ha det på ett sted.

Det er tydelig at fortidsregimet pålegger henne å tone ned seg selv. Kanskje ville det vært mer ønskelig å ha stereoanlegget i finstuen, men dette synes uhørt så lenge det er bestemt at der skal helhetsinntrykket utsi "fortid". - Kan beboerne på denne måten stå i fare for å bli fremmedelement i sine egne hjem? Ved å la mesteparten av innredningen være nåtidsrelatert kan det veie opp for følelsen av "å leve i et museum", som Torill uttrykker det. Slik ble også løsningen for dette paret. Ved å plassere TV og stereoanlegg i dagligstuen har de satt et klart skille mellom fortid og nåtid, det å la seg underlegge og det å selv underlegge. På denne måten kan fortid få være fortid og nåtid få være nåtid, uten at de to "verdenene" må kolliderer med hverandre. Slik unngår de også å skape en følelse av å ha "forurenset" fortiden. I stedet opplever de at respekten for det gamle huset ivaretas.

Denne henstillingen til "ytre", bestemmende forhold har vist seg å være en måte å bearbeide seg selv. Å underordne seg fortiden innebærer fritak fra det å alltid måtte foreta valg. "Fortid" som retningsgiver for hvordan bebo et hus i Gamle Skudeneshavn, tar bort noe av valgbyrden. Fortiden får styre i situasjoner beslutninger skal fattes.

Oppsummering

Slik artikkelen har forsøkt å vise kan et gammelt hus virke på menneskene som bor i det på flere måter. Et gammelt hus kan være veiviser for opplevelse av nærhet og selvidentitet. I et hus i Søragedå finnes utsikten til en, i manges øyne, annerledes og attraktiv tilværelse. Her finnes muligheter for å forandre, men også muligheter for å bestemme seg for å la være å forandre. I mange tilfeller fritar fortiden for valgets kvaler. Fortiden tar "avgjørelser" for beboerne. De forskjellige måtene å forholde seg til fortiden er i analysen holdt fra hverandre. Å tenke dem hver for seg gir ikke et riktig bilde av situasjonen. Å bo i Søragedå innebærer et både-og og et enten-eller. Eksempelvis kan det å underordne seg et fortidsregime oppleves som overdrevet dersom det går på bekostning av behovet for nærhet til seg selv. I enkelte sammenhenger vegrer nemlig beboerne seg for opplevelsen av å bo i et "museum":

Vi merker mye mindre til turistene etter at vi begynte å bruke denne delen av huset til forskjell fra når vi hadde den andre. For det er så lytt! Vi hører alt! (Inger) Og så finnes det nysgjerrige turister som går i vinduene og kikker etter hvordan det ser ut innvendig. De kommer opp på trappen. (Svein) Ja, de kommer inn også. (Inger) Neei?! (Jeg) Jo, jeg traff en inne i gangen en gang. Han spurte om dette var "Bytunet". (Inger) Vi må snart skrive skilt vet du: IKKE MUSEUM! (Latter) (Svein) "IKKE GALLERI!" (Inger)

I slike tilfeller fungerer fortiden verken som en frihet fra valg eller som en mulighet til å bringe seg selv nærmere seg selv. Den elastisiteten som beboerne forventer i dialogen med fortiden, brytes ned og kan fort gjøre fortiden til mot-spiller i stedet for medspiller. Samtidig har vi sett hvordan det også er mulig å utnytte "museums-bakgrunnen" som fritak fra valgets kvaler. I alle disse forholdene gjelder det at innbyggerne selv får bestemme hvordan fortiden skal gripes an. Dette innebærer ikke at innbyggerne vil vegre seg mot forskrifter og regler allerede i utgangspunktet. Det vesentlige er at bestemmelsen om å ivareta fortiden springer ut ifra dem selv, som noe som kan bidra til økt livskvalitet samtidig med innfrielse av krav til moderne bekvemmeligheter. På den måten går det an å leve med fortiden i betydningene å innordne seg og se det som berikende.

Vi har sett at det fortidige i Søragedå nødvendigvis vil innebære både muligheter og begrensninger. Balansen mellom de to forskyves lett, og de som bor der, må stadig problematisere og bearbeide holdningene til fortiden, slik at det å bo her kan fortsette å åpne opp for selvbearbeidelse og meningsfulle tilværelser. Fortiden i Søragedå er ikke lenger et tilbakelagt stadium, slik den var i de årene Søragedå var i ferd med å bli oppdaget. Å bo i Søragedå er for mange blitt et ledd i det å bli til. Dette innebærer at det "gamle dager" som uttrykkes i huset, innvendig som utvendig, ikke kan ses løsrevet fra dem selv, men mer som uttrykk for dem selv. Slik kan vi si at fortiden i Gamle Skudeneshavn er brakt til live igjen, som en kilde til livskvalitet, nytte og glede, selvfortolkning og selvuttrykk. Framtiden vil vise om beboerne i gamle Skudeneshavn klarer å bevare den elastisiteten som kreves av dem selv. Og dessuten, om bydelen vil "overleve" innbyggernes former for tilpassing.

Et forfallent uthus har fått nytt liv og er, på enkelte områder, mer velholdt og tidsriktig enn på mange, mange år. Uthuset gir en tydelig pekepinn om hvordan vi forholder oss til fortiden: Vi gjensker det fortidige med samtidens tanker og vurderinger. Dermed ser vi muligheter i det fortidige som fortiden selv ikke hadde forutsetninger for å få til. Av samme grunn vil også den fortiden vi mener vi ser, alltid forbli en forestilt fortid. Foto: P. E.

Fotnoter

¹ Artikkelmaterialet er hentet fra hovedfagsavhandlingen "Gamle Skudeneshavn - En etnologisk studie av fortiden "som ledd i Selvets konstituering", Institutt for Kulturvitenskap og Kunsthistorie, Universitetet i Bergen 1997. Avhandlingen bygger bl.a. på samtaler med beboerne i Gamle Skudeneshavn. Informantene er anonymisert både med hensyn til personnavn og dialekt.

² Årboka til "Foreningen for Norske fortidsminners bevaring", 1953.

Litteratur

Bauman, Zygmunt 1996: "From pilgrim to tourist- or a short history of identity", i Hall, Stuart og Gay, Paul du (Ed.): *Cultural Identity*, Sage. London-Thousand Oaks-New Delhi.

Ehn, Billy og Løfgren, Orvar 1982: *Kulturanalys*, Gleerups, Malmö.

Featherstone, Mike 1991: *Consumer Culture & Postmodernism*, Sage, London – Thousand Oaks- New Delhi 1994.

Frykman, Jonas 1995: *The informalization of national identity*, i *Ethnologia Europaea*.

Giddens, Anthony 1991: *Modernity and Self-identity*, Polity Press, Cambridge og Oxford 1993.

Giddens, Anthony 1992: *The transformation of intimacy*, Polity Press, Cambridge og Oxford 1993.

Grude, Egil Harald m.fl. 1975: *Hus og innbyggere i gamle Skudeneshavn*. Foreningen Gamle Skudeneshavn, Stavanger.

Lexow, Jan Hendrich 1953: "Byer som verner sitt kulturmiljø - Skudeneshavn" i *Årbok for Foreningen til fortidsminnesmerkers bevaring*, s. 47-56, Oslo.

Melucci, Alberto 1989: *Nomader i nuet*, Daidalos, Göteborg 1991.

Melucci, Alberto 1996: *The playing self*, Cambridge University Press, Cambridge.

Svendsen, Roar 1996: *Fra husklynge til by*, Skudeneshavn 1835-1875. Lokalhistorisk stiftelse, Aksdal.

Ziehe, Thomas 1989: *Kulturanalyser - Ungdom, utbildning, modernitet*, Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/ Stehag 1993.